

In de naam van Allah

... Kortom, het was elke dag een gevecht tegen vijanden, kou, hitte, honger; gebrek aan munitie, aan materiaal; overal nieuwe aanvallen, doorlopende verliezen, totdat we de vijanden zagen; een oorlogszuchtig, heldhaftig volk, goed bewapend en standvastig op hun posities, gesteund door Berbers en Turken, verslagen, uitgeput, uit hun gebied verdreven en beroofd van hun huizen en goederen; gevangengenomen en gebonden mannen en vrouwen; afgenomen kinderen bij opbod verkocht, of meegevoerd om ver van hun land te gaan wonen [...]. Twijfelachtige overwinning, met zulke hachelijke situaties dat we ons soms afvroegen of wij het waren, of de vijanden, die God wilde straffen.

DIEGO HURTADO DE MENDOZA,
Guerra de Granada, Libro Primero (Oorlog van Granada,
Eerste boek)

1

*Juviles, de Alpujarras, Koninkrijk Granada
Zondag 12 december 1568*

In het dorpje in een van de vele uitlopers van de Sierra Nevada werd de stilte van een ijzig koude zondagochtend verbroken door het klokgelui dat de hoogmis van tien uur aankondigde. De metalige klanken stierven weg in de diepten alsof ze zich op de hellingen van de Contraviesa wilden storten, de rotsachtige bergketen die oprijst aan de zuidkant van het vruchtbare dal dat wordt doorkruist door de Guadalfeo, de Adra en de Andarax, rivieren die alle drie worden gevoed door de ontelbare, van de besneeuwde toppen omlaag stromende beken. Voorbij de Contraviesa strekken de Alpujarras zich uit tot aan de Middellandse Zee. Onder de schuchtere winterzon kwamen bijna tweehonderd mannen, vrouwen en kinderen – de meesten sleepten zich zwijgend voort – naar de kerk, waar ze zich voor de deuren verzamelden.

Het godshuis, van okergele steen en zonder enige decoratie, bestond uit één simpel rechthoekig schip met aan een van de zijkan- ten een robuuste klokkentoren. Voor het gebouw lag een plein dat uitzicht bood op een labyrint van veepad- en dievenpaden die vanaf de Sierra Ne-

vada naar beneden het dal in liepen. Vanaf het plein waaierden in de richting van de bergen nauwe straatjes uit met aan weerskanten huizen die met verpulverd leisteen waren bestreken; huizen met of zonder bovenverdieping, met kleine deuren en ramen, platte daken en ronde schoorstenen met een kap erop in de vorm van een paddenstoel. Op de daken lagen paprika's, vijgen en druiven in de zon te drogen. De straten klommen meanderend tegen de hellingen van de berg op, zodat de onderkant van de hoger gelegen huizen de daken van die in de lagere straten raakte, alsof ze als dakpannen op elkaar lagen.

Op het plein voor de ingang van de kerk stonden enkele kinderen en een aantal van de twintig christenen die in het dorp woonden te kijken naar een oude vrouw die op een hoge ladder tegen de voorgevel van de kerk stond. De morisken gingen de kerk in zonder één blik te werpen op hun geloofsgenote, die daar al vanaf de vroege ochtend vastgeklemd aan de hoogste sport hing en zonder mantel de winterkou moest verduren. De klok luidde nog steeds, en een van de kinderen wees naar de vrouw, die trillend door het klokgebeier probeerde haar evenwicht te bewaren.

Een luid gelach verbrak de stilte. 'Heks!' klonk het tussen het lachen door.

Een paar stenen raakten het lichaam van de oude vrouw, en langs de poten van de ladder dropen klodders spuw.

Het klokgelui stopte, en de christenen die nog buiten stonden haastten zich de kerk in. Binnen, op een paar passen voor het altaar, lag een donkere, grote man met een getaand gezicht geknield, zonder cape of mantel. Hij had een strop om zijn nek en lag met gespreide armen. In elke hand hield hij een brandende kaars.

Dagen daarvoor had diezelfde man het hemd van zijn zieke vrouw aan de vrouw op de ladder gegeven om het door haar te laten wassen in een bron met geneeskrachtig water. Maar in dat natuurlijke bronnetje, verscholen tussen de rotsen en de dichte begroeiing van het ruige gebergte, werden nooit kleren gewassen. Don Martín, de pastoor van de dorpskerk, had de vrouw betrappt toen ze dat ene hemd waste en had er niet aan getwijfeld dat het om een vorm van hekserij ging. De straf volgde onmiddellijk: de oude vrouw moest de hele zondagochtend boven op de ladder blijven staan en de spot van het publiek ondergaan, terwijl de argelo-

ze morisk die om de magische handeling had verzocht bij wijze van boetedoening de hele mis geknield voor het oog van de kerkgan-
gers moest bijwonen.

Meteen na binnenkomst in de kerk scheidden de mannen zich van de vrouwen, en deze bezetten samen met hun dochters de voor-
ste rijen. De geknielde boeteling staarde voor zich uit. Iedereen
kende hem als een brave borst; hij werkte hard op zijn lapje grond
en zorgde goed voor de paar koeien die hij bezat. Het enige wat
hij wilde was zijn zieke vrouw helpen. De mannen waren intussen
in keurige rijen achter de vrouwen gaan staan. Zodra iedereen zijn
plaats had ingenomen, kwamen pastoor don Martín, kapelaan don
Salvador, en koster Andrés het altaar op. Don Martín, een dikke
man met een bleek gezicht en blozende wangen, die met een zij-
den, goudgeborduurde kazuifel was uitgedost, nam tegenover de
gelovigen plaats op een erezetel. Aan weerszijden daarvan stelden
de kapelaan en de koster zich op. Iemand sloot de kerkdeuren, zo-
dat het niet meer tochtte en de kaarsen ophiielden met flakkeren.
En ineens schitterde het kleurige vakwerk in mudejarstijl van het
plafond alsof het wilde wedijveren met de sobere, naargeestige ach-
terwand van het altaar en de zijpanelen.

De koster, een lange in het zwart geklede magere jongeman met
een bruine huid, zoals die van de meeste gelovigen, opende een
boek en kuchte even.

‘Francisco Alguacil,’ las hij.

‘Present.’

Nadat hij had gezien waar het antwoord vandaan kwam, noteer-
de de koster wat in het boek.

‘José Almer.’

‘Present.’

Opnieuw maakte hij een aantekening. ‘Milagros García, María
Ambroz...’ De afgeroepen namen werden beantwoord met een
‘present’ dat naarmate Andrés de namenlijst aflas, steeds meer op
een gegrom leek. De koster ging door met gezichten controleren
en aantekeningen maken.

‘Marcos Núñez.’

‘Present.’

‘Je was niet bij de mis van afgelopen zondag,’ stelde de koster
vast.

‘Ik eh...’ De man probeerde een verklaring te geven maar kwam niet uit zijn woorden. Hij eindigde zijn zin in het Arabisch en zwaaide met een papier.

‘Kom naar voren,’ beval Andrés hem.

Marcos Núñez maakte zich los uit de groep aanwezigen en liep naar het altaar.

‘Ik was in Ugíjar,’ slaagde hij er ditmaal in zich te verontschuldigen, terwijl hij de koster het papier gaf.

Andrés bekeek het vluchtig en gaf het toen aan de pastoor, die het aandachtig doorlas, waarbij hij zelfs de handtekening controleerde en instemmend knikte: de abt van de parochiekerk van Ugíjar verklaarde dat de nieuwchristen genaamd Marcos Núñez, ingezetene van Juviles, op 5 december van het jaar 1568 de hoogmis in die plaats had bijgewoond.

De koster glimlachte flauwtjes en schreef iets in het boek voordat hij doorging met het opnoemen van de eindeloze lijst nieuwchristenen – de moslims die door de koning waren gedwongen zich te laten dopen en het christelijke geloof te omhelzen –, van wie hij moest controleren of ze op zondag en op de verplichte feestdagen naar de mis kwamen. Bij de namen van de afgeroepen die niet antwoordden, werd nauwgezet ‘afwezig’ genoteerd. Twee vrouwen konden, in tegenstelling tot Marcos Núñez met zijn verklaring uit Ugíjar, niet uitleggen waarom ze de zondag daarvoor niet naar de mis waren gekomen. Beiden probeerden zich in allerijl te verontschuldigen. Andrés hoorde hen aan en keek naar de pastoor. De eerste vrouw gaf haar pogingen op zodra Don Martín haar met een autoritair gebaar het zwijgen oplegde; de tweede bleef echter roepen dat ze die zondag ziek was geweest.

‘Vraag het dan aan mijn man!’ gilte ze, intussen met een zenuwachtige blik de achterste rijen afzoekend naar haar man. ‘Hij kan u–’

‘Zwijg, dienaars van de duivel!’

De harde stem van don Martín bracht de vrouw tot zwijgen, die wijselijk haar hoofd boog. De koster schreef haar naam op; beide vrouwen moesten een boete van een halve real betalen.

Na het eindeloze namen afroepen begon don Martín met de mis, maar niet voordat hij de koster een teken had gegeven dat de boeteling de kaarsen hoger moest houden.

‘In de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest...’

De dienst werd voortgezet, hoewel weinigen de lezingen uit de Heilige Schrift begrepen, noch het koortsachtige tempo en de lange donderpreek konden volgen waarin de priester hen terechtwees.

‘Denken jullie soms dat bronwater een ziekte kan genezen?’ Don Martín wees met een verwrongen gezicht en een trillende wijsvinger op de geknielde man. ‘Hij doet boete voor jullie. Alleen Christus kan jullie verlossen uit de armoede en de ontberingen waarmee hij dat losbandige leven en die godslasterende, heiligschennende taal van jullie bestraft!’

Maar de meesten spraken geen Spaans; sommigen verstonden zich met de Spanjaarden in het Aljamiado, een mengdialect van Arabisch en Oudspaan. Ze moesten echter allemaal het Onzevader, het Weesgegroot, het Credo, het Salve Regina en de tien geboden in het Spaans uit hun hoofd kennen. De kinderen van de morisken leerden het van de koster; de mannen en vrouwen tijdens de godsdienstles die ze op vrijdag en zaterdag moesten bijwonen, niet alleen om een boete te ontlopen, maar ook om te kunnen trouwen. Pas wanneer ze de gebeden uit hun hoofd konden opzeggen, hoefden ze niet meer te komen.

Sommigen baden mee tijdens de mis. De kinderen hardop, bijna schreeuwend, zoals ze van hun ouders hadden geleerd, omdat die zich daardoor zonder dat de heen en weer lopende kapelaan het merkte, met een heimelijk Allahoe akbar tot Allah konden richten. Veel morisken fluisterden het zuchtend en met gesloten ogen.

‘Oh, Genadige! Verlos me van mijn tekortkomingen, mijn ondeugden...’ klonk het tussen de rijen mannen zodra don Salvador zich verwijderde, echter nooit te ver, alsof hij al vermoedde dat ze hem tijdens de hoogmis in dit christelijke godshuis zouden uitdagen door de god van de moslims aan te roepen.

‘Oh, Allerhoogste! Leid me met jouw kracht...’ riep een jonge morisk een paar rijen verder tussen het geschreeuwde Onzevader van de kinderen door.

Don Salvador draaide zich ontsteld om.

‘Oh, Vredegever! Breng me naar jouw paradijs...’

De kapelaan werd rood van woede.

‘Oh, Barmhartige!’ hield een derde vol.

En daartussendoor klonk ineens weer de snerpende stem van de

priester die het christelijke gebed beëindigde.

‘Zijn naam zij geprezen,’ klonk het die dag op een van de achterste rijen.

De meeste morisken bleven roerloos, kaarsrecht en vastberaden zitten. Sommigen hielden de blik op don Salvador gevestigd, de meesten keken naar de grond. Wie had het gewaagd de naam van Allah te prijzen? De kapelaan baande zich een weg door de rijen, maar kon de heiligschenner niet aanwijzen.

Halverwege de mis gingen de koster en de kapelaan, de een met het boek en de ander met een mand, klaarstaan om de bijdragen van de parochianen in ontvangst te nemen: zilvermunten, brood, eieren, linnen... Don Martín zat ernaast en hield toezicht. Alleen de armen waren ontheven van schenkingen; de meer welgestelden die dit drie zondagen achter elkaar verzuimden, werd echter een boete opgelegd. Andrés noteerde nauwkeurig wie wat gaf.

Bij het rinkelen van ‘de dood’, zoals de morisken het belletje noemden dat de consecratie aankondigde, knielden zij met tegenzin neer tussen de vrome christenen. Het rinkelde op het moment waarop de priester, met zijn rug naar de parochianen, de hostie omhooghield, en het rinkelde opnieuw toen hij, nog in dezelfde positie, de kelk ophief. Maar net toen hij op het punt stond de sacramentele woorden uit te spreken, draaide hij zich plotseling, duidelijk geërgerd door het geroezemoes in de kerk, met een woedend gezicht om.

‘Vuile honden!’ schreeuwde hij. Al scheldend bespuugde hij de heilige beker. ‘Wat is dit voor herrie? Zwijg toch, ketters! Kniel behoorlijk neer om Christus te ontvangen, de enige ware God! Jij daar!’ Met zijn wijsvinger wees hij naar een oude man op de derde rij. ‘Til je hoofd op! Je bent je valse god niet aan het aanbidden. Kijk omhoog! Hef je hoofd op voor het allerheiligste sacrament!’

Zijn woedende blik trof nog twee andere morisken voordat hij de mis hervatte. Vervolgens kwamen de mannen en vrouwen zwijgend naar voren om ‘de koek’ te eten. De meesten zouden proberen het met speeksel vermengde tarwedeege in hun mond te houden tot ze het thuis konden uitspugen, en zonder uitzondering zouden ze allemaal hun keel spoelen om zich van de resten ervan te ontdoen.

Na de zegen verlieten ze de kerk. Sommige kerkgangers, alle-

maal christenen, ontvingen die eerbiedig, de grote meerderheid sloeg echter spottend een kruisteken in omgekeerde richting, terwijl ze bij zichzelf de enigheid van God bevestigden en de draak staken met de Drie-eenheid, die ze bij het kruisteken moesten aanroepen. De morisken haastten zich terug naar huis om de koek uit te spugen. De weinige christenen van het dorp kwamen voor de ingang van de kerk bijeen om na te praten en hoorden niet dat hun kinderen scheldwoorden riepen naar de oude vrouw, die ten slotte van de ladder was gevallen en ineengekrompen van de kou, met blauwe lippen en moeizaam ademhalend op de grond lag. Binnen in het godshuis was de straf van de boeteling nog niet afgelopen, want terwijl de pastoor en zijn helpers de misbenodigdheden van het altaar naar de sacristie brachten, bleven ze hem onophoudelijk zijn zonden verwijten.

2

De morisken zijn de opstand begonnen, dat is waar, maar het zijn de christenen die hen tot wanhoop drijven met hun arrogantie, hun geldklopperij en de brutaliteit waarmee ze zich meester maken van hun vrouwen. Zelfs de priesters doen eraan mee. Toen een heel dorp bij de aartsbisschop had geklaagd over hun pastoor, liet men de klacht nader onderzoeken. Laten ze hem hier weghalen, vroegen de parochianen... of laat hem anders trouwen, want al onze kinderen worden met net zulke blauwe ogen als de zijne geboren.

FRANCÉS DE ÁLAVA, ambassadeur van Spanje in Frankrijk, aan
Filips II, 1568

uviles was de voornaamste plaats in de *taha* die werd gevormd door een twintigtal verspreid liggende dorpen in de ruige uitlopers van de Sierra Nevada. Van alle *marjales** grond in die taha was een kwart bevoeid en de rest droog. Er werd tarwe en gerst verbouwd, en meer dan vierduizend marjales waren bedekt met wijngaarden, olijf-, vijgen-,

* Oppervlaktemaat vergelijkbaar met 441,75 m². [Noot van de auteur]

kastanje- en notenbomen, maar vooral met moerbeibomen, het voedsel van de zijderups, de belangrijkste inkomstenbron van het gebied, hoewel de zijde van Juviles niet het prestige genoot van die van de andere taha's in de Alpujarras.

Hoog in die bergen, op meer dan drieduizend voet boven de zeespiegel, bewerkten de morisken gelaten maar ijverig zelfs het steilste stukje grond dat nog iets van graan zou kunnen opleveren. Op de rotsachtige berghellingen waren tot op de meest afgelegen plaatsen trapsgewijs kleine terrassen aangelegd. Die dag stond de zon al op zijn hoogste punt toen de jonge Hernando Ruiz vanaf een van die terrassen terugkeerde naar Juviles. Hij was veertien, had donker haar maar zijn huid was veel lichter dan de donkere, olijkleurige huid van zijn leeftijdgenoten. En hoewel hij met zijn dichtbegroeide wenkbrauwen op de andere morisken leek, trokken in zijn gezicht een paar grote blauwe ogen de aandacht. Hij had een gemiddelde lengte en was mager, lenig en gespierd.

Zojuist had hij de laatste olijven geplukt van een oude kromme olijfboom, die in de beschutting van het terras waar het koren zou opkomen weerstand bood aan de bergkou. Hij had de vruchten er niet met een stok uit geslagen maar was in de boom geklommen om ze met de hand te plukken, zelfs de olijven die nog paars waren. De zon verwarmde de koude lucht die uit de Sierra Nevada kwam. Hij had daar graag willen blijven om onkruid te wieden, om dan later naar een ander terras te gaan waar hij dacht dat Hamid aan het werk zou zijn op zijn kleine lapje grond. Wanneer ze met zijn tweeën op de terrassen werkten of de bergen in gingen op zoek naar waardevolle kruiden waarmee de man zijn geneesmiddelen maakte, noemde hij hem Hamid in plaats van Francisco, de christelijke naam waarmee hij was gedoopt. De meeste morisken gebruikten twee namen: in hun eigen gemeenschap de islamitische, en daarbuiten de christelijke. Hernando was echter gewoon Hernando, hoewel ze hem in het dorp vaak uitlachten of honend 'Nazareeër' noemden.

Onwillekeurig verdraagde de jongen zijn pas bij de herinnering aan zijn bijnaam. Hij was helemaal geen Nazareeër! Hij schopte een denkbeeldig steentje weg en vervolgde zijn weg naar huis, even buiten het dorp, op een plaats die genoeg ruimte had geboden om

een schuur te bouwen voor de zes muilezels waarmee zijn stiefvader over de wegen van de Alpujarras trok, en voor een zevende: het Oudje, zijn lievelingsdier.

Het was bijna een jaar geleden dat zijn moeder zich genoodzaakt had gezien hem de reden voor die bijnaam uit te leggen. Op een ochtend, bij het krieken van de dag, had hij zijn stiefvader Brahim – José voor de christenen – geholpen bij het opzadelen van de muilezels. Hij had zijn werk gedaan en met een liefdevol klopje op de hals van het Oudje afscheid van haar genomen, toen hij door een harde klap tegen zijn rechteroor een eind verder op de grond was beland.

‘Hond van een Nazareeër!’ schreeuwde Brahim, die woedend voor hem stond. De jongen schudde zijn hoofd heen en weer om bij te komen en greep naar zijn oor. Achter zijn stiefvader meende hij zijn moeder met gebogen hoofd in het huis te zien verdwijnen. ‘Je hebt de buikriem van dat beest niet goed aangetrokken!’ brulde de man wijzend op een van de muilezels. ‘Wil je soms dat hij onderweg struikelt en zijn werk niet meer kan doen? Een waarde-loze Nazareeër ben je, meer niet,’ spuugde hij naar hem, ‘een christenbastaard.’

Hernando was op handen en voeten ontsnapt aan zijn stiefvader en hield zich nu met zijn hoofd op zijn knieën schuil in een hoek van de schuur, tussen het stro. Zodra de klepperende hoeven van de kudde lastdieren het vertrek van Brahim aankondigden, was Aisha, zijn moeder, weer naar de schuur gekomen om hem een beker limoenwater te brengen.

‘Doet het pijn?’ vroeg ze hem toen ze zich bukte en over zijn hoofd aaide.

‘Waarom noemt iedereen me toch Nazareeër, moeder?’ huilde hij terwijl hij haar aankeek.

Aisha sloot haar ogen toen ze het behuilde gezicht van haar zoon zag. Ze probeerde met haar hand zijn tranen te drogen maar Hernando draaide zijn hoofd weg. ‘Waarom?’ drong hij aan.

Aisha slaakte een diepe zucht. Toen knikte ze en ging op haar hurken tussen het stro zitten.

‘Goed, je bent nu oud genoeg,’ gaf ze verdrietig toe, alsof wat ze ging doen haar grote moeite kostte. ‘Je moet weten dat de pastoor van het dorp waar ik zo’n vijftien jaar geleden als meisje woon-

de, in het oosten van Almería, me heeft verkracht...’ Hernando stooft op en huilde nu niet meer. ‘Ja zoon. Ik heb geschreeuwd en me verzet, zoals onze wet eist, maar ik kon weinig beginnen tegen de kracht van die slechte man. Hij nam me halverwege de ochtend, ver van het dorp, in een veld te pakken. Het was een zonnige dag,’ herinnerde ze zich droevig. ‘Ik was nog maar een kind!’ schreeuwde ze opeens. ‘Hij scheurde mijn hemd in één ruk van me af. Legde me op de grond en...’

Toen ze terugkeerde in de realiteit keek de vrouw haar zoon recht in zijn wijd open, op haar gerichte ogen.

‘Jij bent de vrucht van die schanddaad,’ fluisterde ze. ‘Daarom... daarom noemen ze je Nazareeër. Omdat je vader een christen, een pastoor was. Het is mijn schuld...’

Moeder en zoon keken elkaar een paar ogenblikken lang aan. Weer stroomden de tranen over het gezicht van de jongen, ditmaal door een ander verdriet. Aisha vocht tegen haar eigen tranen tot dat ze voelde dat ze die onmogelijk meer kon inhouden. Ze liet de beker limoenwater vallen en strekte haar armen uit naar haar zoon, die zich daarin nestelde.

De jonge Aisha had dan wel met schreeuwen haar eer gered, maar zodra haar zwangerschap zichtbaar werd, besloot haar vader, een arme muilezeldrijver, dat als de schande niet te voorkomen viel, hij dan toch een manier moest zoeken om zich van haar te ontdoen. En hij vond de morisk Brahim, een knappe jonge muilezeldrijver uit Juviles die hij onderweg vaak tegenkwam, bereid om zijn dochter te trouwen in ruil voor twee muilezels: een voor het meisje en een voor het kind dat ze onder haar hart droeg. Brahim aarzelde, maar hij was jong, arm en had dieren nodig. Bovendien, wie weet zou dat kind niet eens het levenslicht zien. Misschien zou het de eerste maanden niet overleven... De kindersterfte was hoog in die onherbergzame contreien.

Ondanks het voor Brahim weezinwekkende idee dat het meisje door een priester was verkracht, ging hij akkoord en nam haar mee naar Juviles.

Maar in tegenstelling tot wat Brahim had gehoopt, werd Hernando gezond geboren en met de blauwe ogen van de pastoor die zijn moeder had verkracht. Ook overleefde hij zijn eerste kinderjaren. Het verhaal van zijn afkomst ging van mond tot mond, en

waar de dorpelingen nog wel te doen hadden met het verkrachte meisje, was dit niet het geval met de onwettige vrucht van de schanddaad, die ze met de nek aankeken. Dat werd nog erger toen ze zagen hoeveel aandacht don Martín en Andrés de jongen gaven, meer nog dan aan de christenkinderen, alsof ze de bastaard van een priester tegen de invloed van Mohammeds volgelingen wilden beschermen.

Aisha liet zich niet misleiden door het flauwe lachje waarmee Hernando haar de olijven overhandigde. Ze haalde teder haar vingers door zijn haar, zoals ze altijd deed als ze zag dat hij verdriet had, en hij liet haar begaan, zelfs als zijn vier halfbroers en -zussen erbij waren. Het gebeurde maar zelden dat zijn moeder hem haar genegenheid kon tonen, en als ze dat al deed was dat alleen maar wanneer zijn stiefvader er niet bij was. Brahim had zich zonder aarzeling bij de afwijzende houding van de moriskengemeenschap aangesloten; zijn haat tegen de Nazareeër met de blauwe ogen, de lieveling van de priesters, was nog sterker geworden nadat Aisha, zijn vrouw, zijn wettige kinderen had gebaard. Toen Hernando negen werd, had hij hem verbannen naar de schuur en de muilezels en mocht hij alleen binnen eten wanneer zijn stiefvader weg was. Aisha had zich te schikken naar de wensen van haar man, en het contact tussen moeder en zoon bleef beperkt tot subtiele maar betekenisvolle gebaren.

Het eten stond die dag al klaar en zijn vier halfbroers en -zussen zaten op hem te wachten. Zelfs de vierjarige Musa, de kleinste, deed stug tegen hem.

‘In de naam van God, de Barmhartige, de Genadevolle,’ bad Hernando alvorens op de grond te gaan zitten.

De kleine Musa en zijn drie jaar oudere broertje Aquil deden hetzelfde, waarna ze alle drie direct uit de schaal met hun vingers het eten pakten dat hun moeder had klaargemaakt: lam met kardoen, bereid met olie, munt en koriander, saffraan en azijn.

Hernando keek naar zijn moeder, die terwijl ze hen gadesloeg tegen een van de muren leunde van de kleine maar schone ruimte die ze als keuken, eetkamer en provisorische slaapkamer van zijn halfbroers en -zussen gebruikten. Raissa en Zahara, zijn twee halfzusjes, stonden naast haar te wachten tot de jongens klaar waren

en zij aan de beurt waren om te eten. Hij kauwde op een stuk lam en lachte zijn moeder toe.

Na het lam met kardoen zette Zahara, zijn halfzusje van elf, een blad met grote rozijnen voor hen neer, maar Hernando kreeg zelfs geen tijd om er een paar in zijn mond te stoppen: een dof geklepper in de verte deed hem opschrikken. Zijn halfbroers en -zussen zagen het, stopten met eten en hielden hem nauwlettend in de gaten, want geen van allen kon zo lang van tevoren de muilezels aan horen komen.

‘Het Oudje!’ schreeuwde de kleine Musa zodra het geluid van de muilezel voor iedereen hoorbaar was.

Hernando perste zijn lippen op elkaar alvorens zich naar zijn moeder om te draaien. Het waren de hoeven van het Oudje, leken haar ogen te bevestigen. Zijn poging tot een glimlach strandde in een verdrietige grijns, die leek op die van Aisha: Brahim kwam thuis.

‘God zij geprezen,’ bad hij om de maaltijd te beëindigen, waarna hij met tegenzin opstond.

Buiten stond het magere, ingevallen Oudje, vol rauwe plekken en zonder tuig, geduldig te wachten.

‘Kom, Oudje,’ zei Hernando, en hij leidde haar naar de schuur.

Het onregelmatige getrippel van de kleine hoeven van het dier volgde hem naar de schuur achter het huis, waar hij wat hooi voor haar neergooide en het dier liefdevol over de hals aaide.

‘Hoe was de tocht?’ fluisterde hij onder het inspecteren van een nieuwe rauwe plek die ze bij haar vertrek nog niet had.

Hij bleef even toekijken terwijl ze at en holde daarna weg, de berg op. Zijn stiefvader zou verscholen in het veld langs de weg naar Ugġjar op hem staan te wachten. Hij rende een hele tijd dwars door de velden, en waakte ervoor uit de buurt van christenen te blijven. Daarom vermeed hij de ingezaaide terrassen en alle andere plaatsen waar op dit uur nog iemand aan het werk zou kunnen zijn. Haast buiten adem kwam hij aan bij een rotsachtige, moeilijk bereikbare plek aan de rand van een afgrond, van waaruit hij de gestalte van Brahim kon onderscheiden. Hij was een lange, sterke man met een baard en droeg een enorme breedgerande, groene hoed en een blauwe halflange cape met daaronder een geplooid rokje dat tot halverwege zijn dijen kwam; zijn benen waren onbedekt en hij droeg een paar leren schoenen met banden om zijn en-

kels. Begin volgend jaar, zodra de nieuwe wetten van kracht werden, zou Brahim net als alle andere moriskken in het koninkrijk Granada die kledij moeten vervangen door christenkleren. Aan zijn gordel schitterde, als om de geldende verboden te tartten, een kromme dolk.

Achter de morisk stonden, op een rij – want op die smalle richel konden ze niet naast elkaar staan –, zes beladen muilezels. In de rotswand waren de ingangen van een aantal kleine grotten te zien.

Toen Hernando eindelijk zijn stiefvader in het oog kreeg, hield hij op met rennen. De angst die hij in zijn nabijheid altijd voelde werd heviger. Hoe zou hij hem nu weer ontvangen? De laatste keer had hij een draai om zijn oren gekregen omdat hij te laat kwam, hoewel hij aan één stuk door had lopen rennen.

‘Waarom blijf je daar staan?’ schreeuwde de morisk.

Hij haastte zich de laatste stappen te zetten die hen nog scheidde, maar kromp instinctief in elkaar toen hij langs hem liep. Aan een klap in zijn nek ontquam hij echter niet. De jongen strompelde naar de eerste muilezel en ging bij de ingang van een van de grotten staan nadat hij zich zijdelings tussen de rots en de muilezels had gewurmd. Zwijgend bracht hij de handelswaar naar binnen die zijn stiefvader van de dieren laadde.

‘Deze olie is voor Juan,’ zei hij terwijl hij hem een kruik aangaf. ‘Aisar!’ schreeuwde hij de islamitische naam toen hij zijn stiefzoon zag aarzelen. ‘Deze voor Faris.’ Hernando stapelde de waar binnen in de grot op en probeerde de namen van de eigenaars te onthouden.

Toen de muilezels half afgeladen waren, ging Brahim op weg naar Juviles. De jongen bleef voor de ingang van de grot staan en liet zijn ogen dwalen over het weidse landschap onder zich dat zich uitstreekte tot de Sierra de Contraviesa. Niet lang, want hij kende die omgeving maar al te goed. Hij ging de grot in en doodde de tijd met het bekijken van de goederen die ze net hadden verborgen en de andere die daar al eerder waren opgeslagen. Honderden grotten in de Alpujarras waren veranderd in opslagplaatsen waar de moriskken hun handel bewaarden. Voor de avond viel zouden de eigenaars ervan alles komen halen wat ze nodig hadden. Elke tocht verliep hetzelfde. Voordat zijn stiefvader terugkeerde naar Juviles, stuurde hij het Oudje naar huis. ‘Zij kent de Alpujarras beter dan

wie ook. Al heb ik deze wegen mijn hele leven gekend, toch heeft ze me al een paar keer uit een benarde situatie gered,' placht de muilezeldrijver te zeggen. En wanneer het Oudje dan alleen in Juviles aankwam, was dat voor Hernando het teken om onmiddellijk naar de grotten te rennen om zijn stiefvader te helpen de helft van zijn koopwaar daar te verbergen. De hoge belasting die Brahim over de opbrengst van zijn werk moest betalen, konden ze op die manier met de helft verminderen. De kopers deden op hun beurt hetzelfde en verstopten veel van de handel die ze bij Hernando ophaalden, voordat ze verder trokken naar Juviles, in diezelfde of in andere soortgelijke grotten. De talloze ontvangers van vee- en vruchtendien, of de gerechtsdienaars die boetes en dwangsommen inden, vielen regelmatig de huizen van de morisken binnen om de hele inboedel in beslag te nemen, zelfs als de waarde daarvan hoger was dan hun schuld. Vervolgens weigerden ze inzage te geven in de opbrengst van het geveilde, en op die manier raakten de morisken hun bezittingen kwijt. De gemeenschap had al veel klachten ingediend bij de eerste burgemeester van Ugjar, bij de bisschop en zelfs bij de burgemeester van Granada, maar die gaven daaraan geen gehoor, zodat de christelijke belastingontvangers hen ongestraft konden blijven bestelen. Daarom pasten ze allemaal de door Brahim bedachte tactiek toe.

Met zijn rug tegen de wand van de grot gezeten speelde Hernando verveeld met de stukken van een droge tak; hij zou lang moeten wachten. Hij bekeek de opgestapelde goederen en realiseerde zich hoe noodzakelijk dit bedrog was, want de christenen zouden hen anders in de diepste armoede hebben gestort. Ook was hij betrokken bij het ontduiken van veetienden over hun geiten en schapen. Ondanks de minachting waarmee de gemeenschap hem behandelde, had ze hem als medeplichtige gekozen. 'De Nazareeër,' had een oude morisk aangevoerd, 'kan lezen, schrijven, en rekenen.' Dat was waar. Andrés had zich al vanaf Hernando's kindertijd beziggehouden met zijn onderwijs, en de jongen had zich een goede leerling betoond. Om de ontvanger van het veetiend elk voorjaar om de tuin te leiden, was het absoluut noodzakelijk de boeken goed bij te houden.

Wanneer de ontvanger kwam, eiste hij dat de dieren op een vlak stuk grond werden verzameld en gedwongen werden om een voor

een door een smalle gang van boomstammen te lopen. Van elke tien dieren was er één voor de kerk. Maar de morisken voerden aan dat ze voor kuddes van dertig of minder dieren geen tienden hoefden af te dragen, en dat de verschuldigde betaling niet meer dan een paar *maravedí* mocht bedragen. Dus wanneer het moment daar was, verdeelden ze de kuddes in gezamenlijk overleg in groepen van dertig of minder, een truc die daarna veel rekenwerk met zich meebracht om de kuddes weer in de oude samenstelling terug te brengen.

Al die vindingrijkheid kwam Hernando echter duur te staan. De jongen wierp de stukken van de tak driftig tegen de rotswand. Geen ervan raakte het steen, ze vielen allemaal op de grond. Hij dacht terug aan de middag waarop ze hem hadden uitgekozen om de list te beramen.

‘Veel van onze mensen kunnen rekenen,’ had een van de morisken tegengeworpen toen Hernando naar voren werd geschoven om de ontvanger van het veetiend te bedriegen. ‘Misschien niet zo goed als de Nazareeër, maar...’

‘Maar die hebben allemaal, net als jij, geiten of schapen en dat zou argwaan kunnen wekken,’ drong de grijsaard aan die de naam van de jongen had genoemd. ‘Brahim heeft geen enkel belang bij het vee, en de Nazareeër nog veel minder.’

‘En als hij ons verraadt?’ stoof een derde op. ‘Hij komt heel vaak bij de paters.’

Het werd stil onder de aanwezigen.

‘Maken jullie je geen zorgen. Dat regel ik wel,’ verzekerde Brahim.

Diezelfde nacht verraste Brahim zijn stiefzoon in de schuur, toen die bijna klaar was met de verzorging van de muilezels.

‘Vrouw!’ brulde de muilezeldrijver.

Hernando keek verbaasd op. Zijn stiefvader stond een eindje bij hem vandaan. Wat had hij verkeerd gedaan? Waarom moest zijn moeder komen? Aisha kwam de stal in en haastte zich naar de twee toe, intussen haar handen afdrogend aan de lap die als schort dienstdeed. Voordat ze iets kon vragen draaide Brahim zich om en gaf Aisha met uitgestrekte arm zo’n harde klap in haar gezicht dat ze bijna viel. Uit haar mondhoek liep een straaltje bloed.

‘Heb je het gezien?’ gromde hij tegen Hernando. ‘Honderd zoals deze zal ik je moeder geven als jij het in je hoofd haalt de paters iets te vertellen over onze zaakjes met de grotten of met het vee.’

Hernando bleef de hele middag in de grot, totdat kort voor zons-
ondergang de laatste morisk was geweest. Eindelijk kon hij naar
het dorp terug om voor de muilezels te zorgen. Hij moest hun rau-
we plekken verzorgen en hun algemene toestand controleren. Bij
zijn slaappleats in een beschutte hoek van de stal vond hij een kom
pap en een beker limoenwater, die hij zich goed liet smaken. Zo-
dra hij de dieren had verzorgd, ging hij snel de schuur uit.

Hij spuugde op de grond toen hij langs de kleine houten deur van
het huis liep. Binnen hoorde hij zijn halfbroers en -zussen lachen.
Het gebulder van zijn stiefvader overstemde alles. Raissa zag hem
door het raam en glimlachte even. Zij was de enige die soms aardig
tegen hem deed, al mocht Brahim zelfs van die schaarse bliken van
genegenheid niets merken, wat ook gold voor die van Aisha. Her-
nando versnelde zijn pas en rende naar het huis van Hamid.

De morisk, een magere afgetobde weduwnaar, getaand door de
zon en mank aan het linkerbeen, woonde in een armoedig huis dat
al duizend keer zonder veel succes was gerepareerd. Hoewel Her-
nando zijn leeftijd niet wist, vermoedde hij dat hij een van de oud-
ste mannen van het dorp was. De deur stond open, maar Hernan-
do klopte er toch drie keer op met zijn knokkels.

‘Vrede,’ antwoordde Hamid bij de derde keer. ‘Ik heb Brahim in
het dorp zien terugkomen,’ voegde hij eraan toe zodra de jongen
binnen was.

Een walmende olielamp verlichtte de kamer, de enige in het huis
van Hamid, maar ondanks de afgebladderde muren en het lekken-
de dak was het er opgeruimd en schoon, zoals in alle moriskenhui-
zen. Het haardvuur was uit. Het enige raampje in het huis was
dichtgemaakt om te voorkomen dat de bovendorpel eruit viel.

De jongen knikte en ging naast hem op de grond zitten, op een
groot rafelig kussen.

‘Heb je al gebeden?’

Hernando wist dat hij het zou vragen. En ook wat hij daarna zou
zeggen: ‘Het nachtgebed...’

‘... is het enige gebed dat we redelijk veilig kunnen uitvoeren,’ herhaalde Hamid steeds weer, ‘want de christenen slapen dan.’

Terwijl de koster Andrés zijn best deed hem de christelijke gebeden bij te brengen en hem ook rekenen, lezen en schrijven leerde, onderwees de *faqih* Hamid, de arme maar door iedereen gerespecteerde moslimgeleerde van het dorp, hem in het geloof en de wetten van de islam. Sinds de morisken de bastaardzoon van een priester hadden afgewezen had hij die taak op zich genomen, alsof hij daarmee een tegenwicht wilde bieden tegen de christelijke koster en tegen de hele gemeenschap. Daarbij liet hij hem de gebeden zeggen op de terrassen, verborgen voor indiscrete blikken, of ze reciteerden eenstemmig soera’s wanneer ze op zoek naar geneeskrachtige kruiden door de bergen wandelden.

Voordat hij Hamids vraag kon beantwoorden, was deze opgestaan om de deur te sluiten en te vergrendelen, waarna beiden zich in stilte ontkleedden. Het water stond al in een paar schone kommen klaar. Ze stelden zich op in de voorgeschreven gebedsrichting naar Mekka, naar de kibla.

‘O God, mijn Heer!’ bad Hamid, terwijl hij zijn handen in de kom doopte en ze drie keer waste. Hernando bad mee en waste zijn handen in zijn kom. ‘Met jouw hulp blijf ik gevrijwaard van het vuil en het kwaad van de vervloekte Satan.’

Vervolgens wasten ze hun lichaam zoals was voorgeschreven: schaamdelen, handen, neus en gezicht, de rechter- en linkerarm vanaf de vingertoppen tot de elleboog, het hoofd, de oren en de voeten tot de enkels. Bij elke wassing spraken ze de bijbehorende gebeden uit, al gebeurde het soms dat Hamid zijn stem tot een bijna onhoorbaar gefluister liet dalen. Dat was het teken voor Hernando dat hij het gebed moest leiden, waarop de jongen glimlachte en de twee het ritueel voortzetten met de blik in de richting van de kibla.

‘... dat je op de dag des Oordeels...’ bad de jongen hardop.

Hamid kneep zijn ogen halfdicht, knikte tevreden en bad de gebeden weer mee: ‘... het boek van mijn daden in mijn rechterhand legt en het mij makkelijk maakt me te verantwoorden.’

Na de wassingen gingen ze over tot het nachtgebed, waarbij ze tweemaal bukten en zich vooroverbogen om hun handen op hun knieën te leggen.

‘Geprezen zij God...’ baden ze eenstemmig.

Op het moment dat ze zich ter aarde wierpen en neerknielden op de enige deken waarover Hamid beschikte, met hun voorhoofd en neus op de grond en de armen uitgestrekt naar voren, werd er op de deur geklopt.

De twee zwegen abrupt en verroerden zich niet.

Er werd nogmaals geklopt, deze keer harder.

Hamid draaide zijn gezicht geschrokken naar de jongen en ontmoette zijn blauwe ogen die schitterden in het kaarslicht. ‘Het spijt me,’ leek de faqih te zeggen. Hij was al oud maar Hernando...

‘Hamid, doe open,’ klonk het in de nacht.

Hamid? Ondanks zijn manke been sprong de morisk op en was in een oogwenk bij de deur.

‘Vrede.’

Toen de bezoeker binnenkwam, lag Hernando nog geknield, zijn grote tenen op de deken gedrukt.

‘Vrede,’ groette de onbekende, een kleine man met een donkere, door de zon gelooidde huid, die veel jonger leek dan Hamid.

‘Dit is Hernando,’ stelde Hamid hem voor. ‘Hernando, dit is Ali, uit Órgiva, de man van mijn zuster. Wat voert je hierheen op dit uur? Je bent ver van huis.’ Bij wijze van antwoord wees Ali met zijn kin naar Hernando. ‘De jongen is te vertrouwen,’ verzekerde Hamid hem. ‘Dat kun je zelf zien.’

Ali nam Hernando op, die intussen was opgestaan en hem toeknikte. Hamid nodigde zijn zwager uit te gaan zitten en ging zelf ook zitten: Ali op de deken, Hamid op het gerafelde kussen.

‘Breng ons vers water en wat rozijnen,’ vroeg hij Hernando.

‘Met het nieuwe jaar komt er een nieuwe wereld,’ voorspelde Ali plechtig zonder te wachten tot de jongen de opdracht had uitgevoerd.

De kom met een krappe twintig rozijnen die Hernando tussen de twee mannen neerzette, moest het povere resultaat zijn van de aalmoezen die het dorp de faqih gaf. Een paar keer had hij hem zelf ook iets gebracht uit naam van zijn stiefvader, hoewel die niet bepaald bekendstond om zijn vrijgevigheid.

Hamid knikte bij de woorden van zijn zwager op het moment dat Hernando op een punt van de deken ging zitten.

‘Ik heb het gehoord,’ zei hij.

Hernando keek nieuwsgierig toe. Dat Hamid familie had wist hij niet, maar die woorden van Ali had hij vaker gehoord; zijn stiefvader bleef ze maar herhalen, vooral als hij terugkwam van een tocht naar Granada. Andrés de koster had hem uitgelegd dat ze te maken hadden met de nieuwe koninklijke verordening die de moriskken zou verplichten zich net zoals de christenen te kleden en Spaans te spreken in plaats van Arabisch.

‘Afgelopen jaar is er rond Witte Donderdag al een mislukte poging geweest,’ vervolgde Hamid, ‘waarom zou het deze keer anders gaan?’

Hernando hield zijn hoofd schuin. Wat zei Hamid? Welke mislukte poging bedoelde hij?

‘Deze keer gaat het lukken,’ verzekerde Ali. ‘De vorige keer had iedereen in de hele Alpujarras het over de plannen voor de opstand. Daardoor werden ze ontdekt door de markies van Mondéjar en krabbelden de moriskken van het Albaicín terug.’

Hamid vroeg hem verder te vertellen. Hernando had bij het woord ‘opstand’ zijn oren gespitst.

‘Ditmaal is besloten dat ze in de Alpujarras niet mogen weten wat er gaat gebeuren totdat Granada wordt bezet. In het Albaicín hebben ze duidelijke instructies gekregen, en de mensen van de laagvlakte, uit de Valle de Lecrín en uit Órgiva zijn in het geheim bijeengeroepen. Getrouwde mannen hebben andere getrouwde mannen gerekruteerd, vrijgezellen andere vrijgezellen en weduwnaars andere weduwnaars. Meer dan achtduizend mannen staan klaar om het Albaicín te bestormen. Pas daarna worden de moriskken in de Alpujarras gewaarschuwd. Naar schatting kan de regio honderdduizend gewapende mannen leveren.

‘Wie is deze keer het brein achter de opstand?’

‘De bijeenkomsten worden gehouden bij Adelet, een kaarsenmaker in het Albaicín. Daarbij aanwezig zijn degenen die voor de christenen heten: Hernando el Zager, gerechtsdienaar van Cádiar, Diego López uit Mecina de Bombarón, Miguel de Rojas uit Ugíjar, maar ook Farax ibn Farax, el Tagari, Mofarrix, Alatar... Die hebben een groot aantal *monfís* uit de bergen bij zich,’ vervolgde Ali.

‘Ik vertrouw die bandieten helemaal niet,’ onderbrak Hamid hem.

Ali haalde zijn schouders op.

‘Je weet best,’ verontschuldigde hij hen, ‘dat veel monfís zich na de overgave van Granada gedwongen zagen om zich in de bergen te verschuilen. Ons doen ze niets. Je zou zelf met ze zijn meegegaan als...’ Ali keek nadrukkelijk niet naar het nutteloze been van Hamid. ‘De meesten hebben het bandietenleven verkozen vanwege hetzelfde onrecht dat ze jou hebben aangedaan.’

Ali had zijn zin niet afgemaakt om de reactie van zijn zwager af te wachten. Hamid verzonk even in gedachten en tuitte toen zijn lippen ten teken van instemming.

Welk onrecht...? wilde Hernando vragen, maar hij zweeg toen hij het bruuske gebaar zag waarmee Hamid zijn inmenging afkapte.

‘Welke monfís doen mee?’ vroeg Hamid toen.

‘El Partal van Narila, el Nacoz van Nigüeles, el Seniz van Bérchules.’

Hamid luisterde aandachtig, en Ali ging door: ‘Het is allemaal goed voorbereid: in het Albaicín van Granada zijn ze klaar voor nieuwjaarsdag. Zodra zij in opstand komen, beklimmen de achtduizend van buiten Granada... beklimmen wij de muren van het Alhambra aan de kant van het Generalife met zeventien ladders die ze in Ugijar en Quéntar al aan het maken zijn. Ik heb ze gezien: ze zijn van sterk, taai henneptouw, met sporten van hardhout waarover drie mannen tegelijk naar boven kunnen klimmen. We zullen ons moeten kleden als Turken, zodat de christenen denken dat we hulp uit Barbarije of uit Constantinopel hebben gekregen. Daar werken de vrouwen aan. Granada is niet voorbereid op een aanval. We zullen het heroveren op dezelfde dag als die waarop het zich overgaf aan de Castiliaanse koningen.’

‘En als Granada eenmaal is ingenomen?’

‘Algiers zal ons helpen. De Grote Turk zal ons helpen. Dat hebben ze beloofd. Spanje kan niet nog meer oorlog voeren, het kan niet op nog meer plaatsen vechten dan het al doet, in de Nederlanden, in de Indiën en tegen de Berbers en de Turken.’ Op dat moment richtte Hamid zijn ogen naar het plafond. ‘Geprezen zij Allah,’ bad hij.

‘De profetieën zullen uitkomen, Hamid!’ riep Ali uit. ‘Ze zullen uitkomen!’

De stilte, die alleen werd verstoord door de onrustige ademha-

ling van Hernando, maakte zich meester van de ruimte. De jongen zat zachtjes te beven en keek voortdurend van de een naar de ander.

‘Wat willen jullie dat ik doe? Wat kan ik doen?’ vroeg Hamid opeens. ‘Ik ben een kreupele oude...’

‘Als directe afstammeling van de Nasridische vorsten, van de dynastie der Nasriden, moet je de inname van Granada bijwonen als vertegenwoordiger van het volk waaraan de stad altijd heeft toebehoord en moet blijven toebehoren. Je zuster is bereid je te vergezellen.’

Voordat Hernando, die alweer bijna overeind stond, iets kon vragen, keek Hamid hem aan, knikte hem toe en legde zijn hand op zijn arm om hem tot geduld te manen. De jongen liet zich opnieuw op de deken vallen, maar kon zijn enorme blauwe ogen niet van de bescheiden faqih afhouden. Hamid was een nazaat van de Nasriden, van de koningen van Granada.